

مبانی و اصول استراتژی دفاعی

مرکز مطالعات و پژوهشهای
ارتش بیست میلیونی

خلاصه

هر نوع دفاع، مبتنی بر یک سلسله اصول بنیادین و اعتقادی است. اصولی که به عنوان پیش فرض اصلی و اساسی، مبنای هر حرکتی را پی ریزی می‌کند. لذا، دفاع در اسلام، مبتنی بر جهان بینی اسلامی است و مفروضات اولیه این نوع دفاع از متن آئین اسلامی برگرفته شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پیش گفتار

هدف از نگارش این متن، تعیین جایگاه نیروی انسانی و سازمان در بخش دفاعی نظام است. لذا سعی شده است که چهار چوب سازمان و روابط بین عوامل، به وضوح ترسیم و تنظیم گردد تا در میدان عمل، سیاست کلی نظام در برخورد با مقوله نیروی انسانی و سازمان در بخش دفاعی روشن باشد که در مجموعه دفاعی و کل نظام موجب عملکرد منسجم شده، در نتیجه به ظهور آثار همگن و هماهنگی در عینیت منجر شود.

انسان طالب این است که آثار و نتایج همگن با هدف‌ها و آرمانهایش در عالم ظهور و تجلی یابد. ظهور و تجلی باید آثار همگن و همسو با مجموعه هدفها و آرمان‌ها در عینیت، موکول به «رفتار» و عملکرد هماهنگ و منسجم شود، زیرا که پراکندگی در

رفتار مانع از تحقق هدف و وصول به فرجامی معین می‌شود. بروز رفتار منسجم، مستلزم تصمیم‌گیری‌های صحیح و طراحی مناسب است که خود، موکول به داشتن ذهنیتی نظم یافته در زمینه مورد نظر می‌باشد که این مهم بدون تسلط بر دیدگاه‌های تئوریک میسر نخواهد بود. مقصود از دیدگاه‌های تئوریک، مجموعه‌ای است که از آن به «مدل کلی»^(۱) تعبیر می‌کنیم. در واقع «مدل کلی» ابزاری است که روابط و تناظر مجموعه متغیرها و عامل‌ها را در خود جای داده، تأثیر و تأثر آنها را در قالب و چهارچوبی واحد تبیین و توصیف می‌کند، و از این طریق قابلیت تنظیم کارها و برنامه‌ریزی اصولی را به متولیان امور می‌دهد.

البته خود «مدل» به عنوان یک ابزار نظری بر اساس نظریه‌ای خاص ساخته و پرداخته می‌شود. در واقع هر مدلی بر نظریه و فرضیه‌ای خاص استوار است و به تعبیر دیگر، پشتوانه‌ای نظری دارد. اصولاً مدل بر روی پایه‌های «تئوری»^(۲) ساخته می‌شود و حاوی بارارزشی آن است، از طرف دیگر وسیله انتقال بار ارزشی نظریه‌ها به عینیت و رفتار است. بی شک نظریه‌ها نیز به عنوان جلوه‌ای از مطلوب و آرمان‌ها مبتنی بر «اصول پیش فرض»^(۳) هستند که از مبانی مکتب اخذ می‌شوند.

جهان هستی، جهان حرکت است و هر تغییر در عینیت از طریق حرکت امکان پذیر است. مقوله «حرکت» از فصول مهم و فراگیر فلسفه است. از دیدگاه فلسفه، فاعل، فعل و مفعول لازمه هر نوع حرکت هستند.

بر این اساس، «دفاع» نیز به عنوان یک فعالیت، تغییر، و حرکت در عینیت باید سه رکن: دفاع کننده (فاعل)، عملیات دفاع (فعل)، دفاع شونده (مفعول) را در بر داشته باشد. نظر به ضرورت این ارکان در تحقق هر نوع حرکت، از جمله به منظور دفاع، سه رکن مذکور به عنوان پیش فرض نظریه دفاع، استراتژی دفاعی نظام تبیین می‌گردند. از آن جا که نیروی انسانی از ارکان مهم بخش دفاع بوده، و دفاع نیز در «نظام» از

۱. مدل کلی عبارت است از مجموعه متغیرها و روابط میان آنها که براساس تئوری ساخته می‌شود و توان شناسایی وضعیت موجود، توصیف وضعیت مناسب و طراحی کیفیت انتقال را بر اساس آن به دست می‌دهد.
 ۲. تئوری عبارت است از علمی اجمالی در مورد رابطه نامشهود بین پدیده‌ها که بر اساس پیش فرضها ارائه می‌شود و شمای وضعیتهای مطلوب را تعیین می‌کند.
 ۳. اصول پیش فرض عبارت است از اصولی که از مکتب برگزیده شد و نظریه بر اساس آنها پی افکنده می‌شود.

اهمیت بسزایی برخوردار است، لذا برای پرداختن بدان باید از چهارچوب و روش معینی استفاده شود.

به همین منظور، ضروری است ابتدا چارچوب و روش کار روشن شده، آنگاه موضوع اصلی مطرح شود. برای تحقق این مقصود (تعیین جایگاه نیروی انسانی و سازمان در بخش دفاعی) روش منطقی حرکت از کل به جزء برگزیده شده است. زیرا روش کل نگر بر خلاف روش‌های دیگر به ملاحظه نسبت میان او صاف و ابعاد مختلف یک پدیده می‌پردازد و همچنین با استفاده از منطق می‌توان ضمن احاطه بر کیفیت تغییر، به «قدرت تغییر دادن وضعیت» نیز دست یافت.

بنابراین لازم است بحث را از چهار چوب کلی دفاع و استراتژی آن در نظام شروع کرده، ضمن تبیین استراتژی کلی نظام در زمینه دفاع، ارکان و اجزا آن را هم روشن کنیم، آنگاه جایگاه نیروی انسانی و سازمان را در داخل بخش دفاعی دریافته، سپس در راستای استراتژیک دفاعی (استراتژی حرکت)^(۱)، برای نیروی انسانی و سازمان، سیاست‌های کلی طراحی نموده و پس از آن، در قالب مدلی واحد، مسنجم و هماهنگ باکل، برنامه ریزی‌های لازم را سامان بخشیم. به این ترتیب، می‌توان مجموعه رفتارها را در کل مجموعه دفاعی (از جمله نیروی انسانی و سازمان) با هم، هماهنگ و همسو کرد. به طوری که همگی تحت محوری واحد در جهتی واحد جمع شوند.

«وضعیت مطلوب» وضعیتی است فرای زمان و مکان که بر آیند حرکت، میل به سوی آن دارد که در بستر زمان و مکان نمی‌توان بدان دست یافت. بلکه متحرک صرفاً

۱. استراتژی حرکت. به مفهوم جهت کلی حرکت به طرف «وضعیت مطلوب» است. استراتژی حرکت مقوله‌ای فرای زمان و مکان است و وضعیت بردار نیست که برای رسیدن به «وضعیت مطلوب» ترسیم می‌گردد و سلسله وضعیت‌های مناسب (که در بستر زمان و مکان صورت می‌گیرند) بر مبنای این استراتژی طراحی می‌گردند و بر حول آن انسجام می‌یابند و با تحقق آنها، وصول به اهداف و مقاصد نسبی متحرک به طرف وضعیت مطلوب میل می‌کند.

اشاره به این نکته ضروری است که «خط مشی» به مفهوم جهت حرکت از وضعیت موجود به وضعیت مناسب است و در بستر زمان و مکان طرح می‌شود و معنا می‌یابد و از تغییرات زمان و مکان تأثیر می‌پذیرد. در حالی که استراتژی حرکت، فرای زمان و مکان است و از تغییرات زمان و مکان متأثر نمی‌شود؛ همچنین خط مشی محور انسجام و جهت حرکت است از وضعیت موجود به وضعیت مناسب، حال آن که استراتژی محور انسجام و جهت کلی حرکت به طرف وضعیت مطلوب است.

به سوی آن میل می‌کند.

«وضعیت موجود» وضعیتی است که متحرک در بستر زمان و مکان در آن قرار دارد و از آن به طرف وضعیت مناسب حرکت می‌کند.

«وضعیت مناسب» وضعیتی است زمان و مکان دار که متحرک ضمن حرکت از وضعیت موجود در زمان و مکان معین بدان می‌رسد و خود آن (وضعیت مناسب) پس از وصول «وضعیت موجود»، حرکت‌های بعدی محسوب می‌گردد.

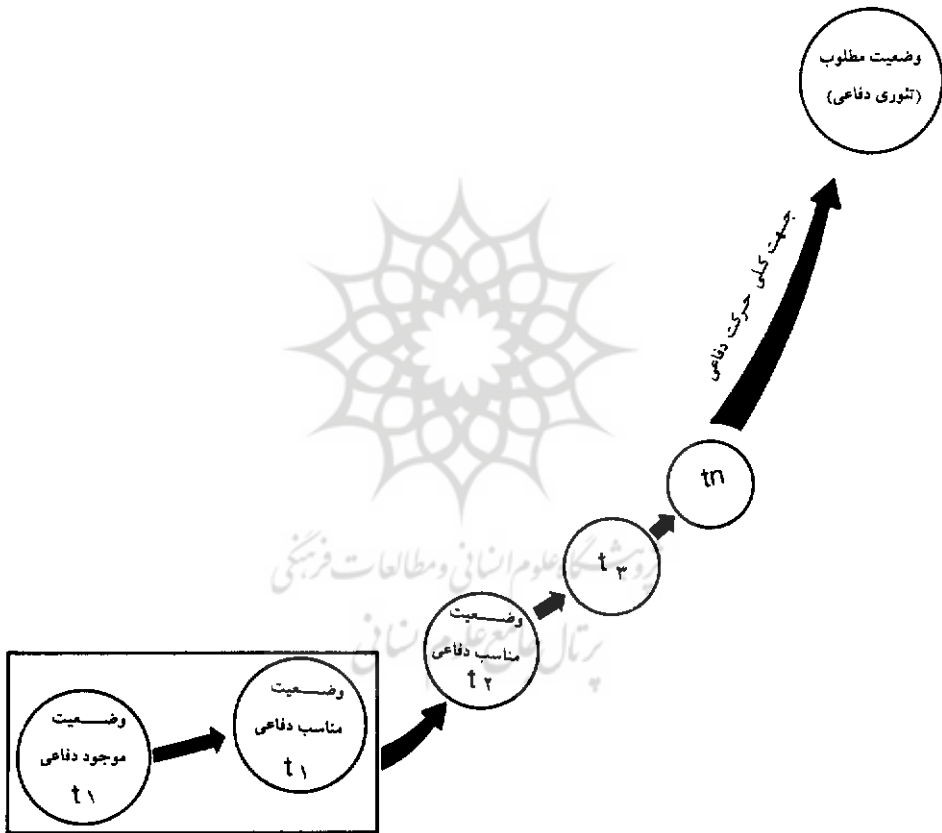
اضافه می‌کنیم که تعیین وضعیت مناسب در هر مجموعه به عهده سرپرستی است که تشخیص مصلحت را می‌دهد.

برای دست یافتن به استراتژی دفاعی نظام، بایستی با انتخاب و بهره‌گیری از «روش تحقیق» مناسب به بررسی ژرف در میانی مکتبی و استفاده از منابع و متون فقهی و نقطه نظرات امام راحل (ره) و مسئولین نظام اسلامی ایران توجه نموده، با انتخاب پیش فرض‌هایی از میان این دیدگاه به ارائه «نظریه دفاعی نظام» نایل شد.

نظریه چیست؟

«نظریه» در واقع تصویر کلی وضعیت مطلوب و آرمانی است که جهت عمومی و کلی حرکت را تبیین می‌کند. با ارائه تئوری دفاعی نظام (وضعیت مطلوب) و تعیین استراتژی کلی دفاع زمینه برای طراحی «مدل» فراهم می‌آید. در این مقطع است که مقدمات ورود به مباحثی همچون «نیروی انسانی و سازمان» فراهم می‌آید. لذا می‌توان در چهار چوب نظریه و در قالب مدلی کلی، به تبیین جایگاه و نقش نیروی انسانی و سازمان در نظام دفاعی پرداخته، به طراحی مدل‌های نیروی انسانی و سازمان دست زد. با توجه به ارزش استنتاج پیش فرض‌ها، بحث استراتژی دفاعی، بررسی جایگاه «دفاع» که دارای سه رکن «دفاع کننده»، «عمل دفاع» و «دفاع شونده» است، بیان خواهد کرد.

شمای اجمالی و روابط مفاهیم یاد شده در بالا را می‌توان در شکل صفحه بعد ملاحظه نمود.

مفهوم دفاع

واژه «دفاع» بطور عام، بمعنی دور نمودن است. این لغت در «المنجد»^(۱) به صورت، «دفع» فعل ماضی و «دفعاً» و «دفاعاً» مصدر آن به معنی حجت بر حریف فایق آمدن آمده است و «دفع» فعل ماضی باب مفاعله است که مصدر آن مدافعه و دفاع است و معنی آن، حمایت از مظلوم و یاری او است. در اصطلاح فقهی نیز دفاع عبارت است از: مقابله با کسی که نسبت به جان و مال و ثغور اسلام و مسلمین قصد تجاوز و تعدی دارد.

از مجموع این معانی چنین برمی آید که دفاع، در مقابل هجوم و تهدید شکل می گیرد. لذا، تازمانی که هجوم یا تهدیدی نباشد «دفاع» نیز مصداق پیدا نمی کند. به روشنی پیداست که دو نظام الهی و استکباری از «صبح ازل تا آخرشام ابد» همیشه در تعارض و تقابل بوده و خواهند بود. از آن زمان که ابلیس به سرپیچی از فرمان حضرت حق دست یازید تقابل و تعارض حق و باطل آغاز شده، تاکید این نکته ضروری است که در طول تاریخ حیات بشری همواره به اشکال مختلف ظاهر گردیده است.

در مباحث فقهی اسلام، ظاهراً موضوع مستقلی به نام «دفاع» مطرح نشده و آنچه بر اساس شواهد موجود می باشد، مجموعه مهم و گسترده ای است به نام «جهاد» که «دفاع» نیز یکی از مصادیق آن است. *مجموع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

رسال جامع علوم انسانی

جهاد چیست؟

«جهاد» از نظر لغوی به دوریسه (جهد، جهد) باز می گردد. «جهاد» به معنی کوشش با صرف جان و مال است و به کارگرفتن تمام امکانات. «جهاد»، به معنی گذشتن از مال و جان و صرف تمام نیروها و سختی پذیری ها برای رسیدن به هدف است.^(۲)

جهاد در اصطلاح فقهی عبارت است از: نهایت کوشش و تلاش با مال و جان در راه مبارزه با دشمنان حق برای اعتلاء «کلمه الله» و از بین بردن آیین اهریمنی،^(۳) مطابق

۱. المنجد، فرهنگ لغات عربی به عربی است. تالیف لوتیس معنوف یسوعی.

۲. رک: قاموس، مفردات راغب، اقرب الموارد و صحاح المنه.

۳. جواهر الکلام = جلد ۲۱، ص ۲-۳، کنز المرفان: جلد ۱، ص ۳۴۰ مالک: ج ۱، ص ۱۴۸

نظر فقها و آنچه که در کتب فقهی آمده است جهاد، دو قسم است: جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی. در جهاد ابتدایی مسلمانان موظف اند که مشرکان، کافران و مخالفان را به سوی اسلام فراخوانند. در صورت مقاومت، بایستی با آنان جهاد و مبارزه کنند. جهاد دفاعی در صورتی واجب می شود که مخالفان اسلام بر مسلمانان هجوم آورده خطر غلبه آنان بر سرزمین اسلامی وجود داشته و کیان اسلام در معرض تهدید قرار گیرد. در اینصورت، بر همه مسلمانان واجب است با متجاوز به جهاد برخاسته و او را در هم شکنند.

به هر حال با کمی دقت در انگیزه های جهاد معلوم می شود که تمام جهادها حتی نوع ابتدایی و تهاجمی نیز دفاعی است^(۱) برای مثال جهاد ابتدایی که برای نجات ستمدیدگان از ظلم صورت می گیرد، دفاع از مستضعفین است و یا برای رفع موانع دعوت که دفاع از حقوق بشر باشد. در اشکال دیگر، جهاد ابتدایی برای جلوگیری از «عمل منکر» و یا «مبارزه با مفسد» صورت می گیرد که همه اینها ماهیت دفاعی دارند. بنابراین با وجود این که در مقام تقسیم، جهاد به ابتدایی و دفاعی تقسیم شده است، لیکن همه جهادهای اسلامی جنبه دفاعی دارند و روح تمامی آنها آکنده از دفاع از حق و حقیقت است.

ضرورت دفاع و جهاد

اهمیت «دفاع و جهاد» به حدی روشن است که جای هیچ گونه ابهامی نیست. بطور اختصار، آیات متعددی در قرآن مجید دلالت بر وجوب دفاع و قتال با کفار، مشرکین، اهل فتنه و فساد و متجاوزین وجود دارد که به بعضی از آنها اشاره می گردد.

«وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ... الَّذِينَ يُفَاتِلُوكُمْ». بقره آیه ۱۹۰

در راه خدا با آنانکه به جنگ و دشمنی شما برمی خیزند جهاد کنید.

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ» بقره آیه ۱۹۲

ای مؤمنان با کافران جهاد کنید تا جائیکه فساد و فتنه از روی زمین برطرف شود و

همه بر آیین خدا باشند.

لازم به یاد آوری است که جهاد و دفاع در اسلام، کلیه ابعاد فردی (روحی، ذهنی، عینی) و اجتماعی (سیاسی، فرهنگی، اقتصادی) را در برمی‌گیرد. به عبارت دیگر، هر کدام شئون متناسب با خویش را دارند. دفاع در مقابل هر تهاجمی، اعم از نظامی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی لازم و واجب است زیرا این هجوم‌ها در حقیقت حمله به اصل اسلام به منظور ریشه کن کردن آن است. لذا، باید به تناسب هر تهاجمی، به دفاع از شجره طیبه اسلام پرداخته و برای اعتلای «کلمه الله» مجاهده کرد، آنچنان که فرموده‌اند:

«اگر ترسیده شود بر حوزه اسلام از استیلاء سیاسی و اقتصادی که منجر به اسارت سیاسی و اقتصادی و وهن اسلام و مسلمین و ضعف آنها شود، واجب است دفاع با وسائل مشابه»^(۱)

اگر چه این نوشتار کوتاه «به جنبه نظامی دفاع» نظر دارد، ناگفته پیدا است که هدف همه تهاجم‌ها به یک پیکر است و استراتژیک دفاعی نیز در برخورد با آن‌ها باید یکسان باشد، چرا که همه اینها گونه‌های مختلفی از موضوع واحدی هستند.

پیش فرض‌های «دفاع»

همانگونه که در بحث‌های مقدماتی بیان شد، «تئوری دفاع» در اسلام، مستلزم گرایش «پیش فرض‌هایی» است که از چشمه‌های زلال این آئین مقدس ریشه گرفته و از کوثر معارف الهی تغذیه و سیراب شده است. به همین منظور، ضمن بررسی عمیق در این دریای بی کران، گل چینی از آیات، روایات و مبانی فقهی، مواد قانون اساسی، فرموده‌های امام راحل، رهبر معظم انقلاب و مواد منتخبی از سایر قوانین مربوطه از قبیل قانون ارتش ... تحت ۳ عنوان کلی به شرح ذیل می‌آید.

الف: دفاع کننده

ب: فعل دفاع

ج: دفاع شونده

الف - دفاع کننده

تحقق هر فعلی از جمله دفاع، منوط به وجود «فاعل» است. آیات و روایات بیان کننده این نکته است که مخاطبین، عموم مومنین هستند. برای مثال: یا ایها الذین امنوا «به جمیع اهل ایمان خطاب می‌کند. گاهی اوقات نیز پیامبر اکرم (ص) را مخاطب قرار داده و ایشان را به آماده کردن مومنان برای جنگ و دفاع امر فرموده است (انفال - ۶۵) براساس اعتقاد فقها دفاع بر همه اعم از زن و مرد و پیر و جوان واجب است. امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرماید:

هرگاه بلاد مسلمین یا مرزهای آن مورد تجاوز دشمن واقع شود که اساس اسلام و جامعه اسلامی در خطر قرارگیرد واجب است بر همه مسلمین دفاع از آن به هر وسیله ممکن اعم از بذل مال و جان»^(۱)

«در آن (دفاع) حضور امام (ع) و اذن او یا اذن نائب خاص و عام او شرط نیست، پس بر هر مکلفی دفاع واجب است به هر وسیله بدون هیچ قید و شرطی»^(۲) اگر بر یکی از دول اسلامی خوف از هجوم اجانب باشد بر جمیع دول اسلامی واجب است دفاع از آن به هر وسیله ممکن، کما اینکه بر سایر مسلمین هم واجب است.»

«اگر خدای نخواستہ زمانی یک هجومی به مملکت اسلامی بشود باید همه مردم زن و مرد حرکت کنند».^(۳) رهبر راحل انقلاب اسلامی در بسیاری از فرمایشات و نوشته‌های خود، بارها به مساله دفاع اشاره فرموده‌اند.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سایر قوانین موضوعه در مورد دفاع چنین آمده است:

۱. حضرت امام خمینی (ره) تحریرالوسیله - جلد ۱ - بحث دفاع.

۲. حضرت امام خمینی تحریرالوسیله - جلد ۱ بحث دفاع.

۳. حضرت امام خمینی (ره) ۵۹/۷/۱۲.

«به حکم آیه کریمه وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِباطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَاتَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ» سوره انفال آیه ۶۰ دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزشی، نظامی را بر طبق موازین اسلامی فراهم کند، بطوریکه همه افراد همواره توانائی دفاع مسلحانه از کشور نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند...»^(۱) همچنین در جای دیگری آمده است: «دفاع از استقلال و تمامیت ارضی نظام جمهوری اسلامی ایران و جان و مال و ناموس مردم وظیفه دینی و ملی هر ایرانی است...»^(۲)

امام خمینی (ره) طی مباحثی در زمینه «قانون نظام در اسلام»، دو نوع نظام اختیاری و نظام اجباری را مطرح کرده‌اند. به اعتقاد امام نظام اختیاری در مواقع آرامش تحقق می‌یابد و نظام اجباری در زمان دفاع و هجوم شکل می‌گیرد.

بهترین ترتیب درباره قانون نظام، اسلام است، از نظر امام خمینی اسلام دوگونه نظم دارد: «یکی نظام اختیاری که در موقع آرامش کشور انجام می‌گیرد و آن وقتی است که حسب مقتضیات وقت دولت نه مهاجم است و نه مدافع در این صورت خداوند تمام افراد صالح را ترغیب کرد به یاد گرفتن فنون جنگی به هر طور که موقعیت اقتضا کند... قسم دیگر از نظام اسلام نظام اجباری است و آن در وقتی است که دولت اسلام می‌خواهد هجوم به ممالک دیگر بکند برای نشر اسلام و خاضع کردن کشورهای جهان در مقابل قانون عدل خدایی و با آن که مملکت اسلامی مورد هجوم واقع شود اجانب بخواهند به آن دست درازای کنند در این موقع دولت اسلام بسیج عمومی اعلام می‌کند.»^(۳)

حضرت امام (ره) به ضرورت آمادگی وسیع فشرهای مردم برای دفاع و حفظ و تداوم این آمادگی در زمان صلح نیز عنایت خاص داشتند. ایشان می‌فرمایند:

«عقل هم به ما حکم می‌کند که تشکیلات لازم است تا اگر به ما هجوم آورند بتوانیم جلوگیری کنیم اگر به نوامیس مسلمین تهاجم کردند، دفاع کنیم، شرع مقدس هم دستور

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - اصل ۱۵۱.

۲. قانون خدمت وظیفه عمومی - ماده ۱ -

۳. حضرت امام خمینی (ره) کشف الاسرار - ص ۲۴۴-۲۴۵.

داده است که باید همیشه در برابر اشخاص که می‌خواهند به شما تجاوز کنند برای دفاع آماده باشید»^(۱)

ایشان هم چنین می‌فرمایند:

«امیدوارم ... ایران کشوری بشود که در عین حالی که هرکسی مشغول کار خودش می‌باشد، مستعد برای این باشد که هر روزی که اعلام شد، همه برای دفاع حاضر بشوند و یک چنین کشوری آسیب نخواهد دید»^(۲)

بنابراین این مدافعین نظام اسلامی صرفاً محدود به نیروهای مسلح و گروه خاصی نیست. بلکه ضروری است آحاد ملت در مواقع هجوم و دفاع به صورت بسیج در این امر حیاتی مشارکت کنند.

در نظام جمهوری اسلامی - به استناد قانون اساسی - نیروهای مسلح^(۳) مدافعان نظام هستند ولی با توجه به مطالبی که از منابع اصیل اسلامی ذکر شد مردم به طور وسیع در امر دفاع شریک و مسئول‌اند. از این رو اگر بخواهیم نیروهای دفاع کننده را دسته بندی کنیم، دو گروه کلی خواهیم داشت:

گروه اول شامل کلیه نیروهای مسلح، اعم از: ارتش، سپاه و نیروی انتظامی است، که کادر رسمی و وظیفه، در یگان‌های مربوط خدمت می‌کنند و بر اساس قوانین و سازمان‌های معین، نظام یافته و متکفل امر دفاع هستند. گروه دوم قشرهای وسیع مردمی و بسیج عمومی است که همیشه آمادگی دفاع را دارند در صورت نیاز به صورت خود جوش و با احساس تکلیف شرعی و میهنی به واحدهای مربوط مراجعه کرده، پس از سازماندهی وارد عملیات دفاعی می‌شوند، این گروه از دفاع کننده‌ها به نیروی مردمی معروفند.

ذیلاً، دسته بندی نیروهای دفاعی بصورت طرح نمایش داده شده است:

۱. حضرت امام خمینی (ره) - کتاب ولایت فقیه - صفحه ۶۲.

۲. حضرت امام خمینی (ره) - ۶۴/۱/۲۶.

۳. به استناد ماده ۲ قانون ارتش، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران عبارتند از ارتش، سپاه و نیروی انتظامی.

ارتش

سپاه

نیروهای نظامی

نیروی انتظامی

نیروهای مسلح (موظف)

نیروهای مردمی (داوطلب)

نیروهای دفاع کننده
(بسیج عمومی)

پژوهشگاه علوم انسانی شماره ۲ فصلنامه

ب - فعل دفاع (عملیات)

فعل دفاع چیست و با چه اقداماتی محقق می‌شود؟ آیا تبیین فعل دفاع به مفهومی مشترک با تعریف دفاع می‌انجامد؟ آیا منظور از فعل دفاع، روش کار است؟ یا این که «فعل دفاع» به مفهوم مراحل تحقق فعل و مجموعه اقداماتی است که برای تحقق دفاع صورت می‌گیرند؟

از دیدگاه نظری، حرکت (فعل) امری است تدریجی^(۱) که در بستر زمان و مکان محقق می‌شود. به طوری که متحرک تدریجاً از قوه و استعداد به سوی فعلیت و کمال

۱. «بنابر حقیقت حرکت عبارت است از حدوث تدریجی یا خروج قوه به فعل، اندک اندک و به نحو تدریج ... اسفار اربعه: سفر اول، مرحله سابعه، فصل ده «در حرکت و سکون».

سیر می‌کند. از خصلت تدریجی بودن حرکت و جریان و سیلان آن در امتداد زمان ویژگی دیگری برای حرکت ترسیم می‌شود که فلاسفه از آن به قابلیت انقسام حرکت یاد می‌کنند.^(۱) در واقع این ویژگی چنین تعبیر می‌شود که اگر خطی فرضی از مبداء تا مقصد ترسیم شود، می‌توان این خط فرضی را به بی‌نهایت جزء تقسیم کرده و مبادی و مقاصدی نسبی را بر روی آن در نظر گرفت^(۲)

با توجه به این مبنای فلسفی، می‌توان گفت که «فعل دفاع» به عنوان یک حرکت و تغییر در عینیت، به اجزاء کوچکتری تقسیم پذیر است که از آن‌ها می‌توان به مراحل فعل دفاع تعبیر کرد.

لازم به ذکر است که خداوند سبحان، عالم خلقت را در ابتلا و امتحان خلق کرده است^(۳) تا انسان‌ها با اختیار خویش جهت حرکت را انتخاب کنند و در این راه به هر دو گروه آخرت طلبان و دینا پرستان در جهتی که انتخاب کرده‌اند و عده امداد داده است. با توجه به این که بستر حرکت مجموعه حق و باطل، اسلام و کفر، تقوی و هوای نفس یک جهان بوده، و فضای حرکت هر دو مشترک است، تقابل و درگیری وسیع همواره در همه ابعاد و بین این دو مکتب وجود داشته و خواهد داشت. طبیعی است که در این درگیری و تعارض، پیروزی و رشد هر یک به مثابه شکست و تضعیف دیگری خواهد بود، و بالعکس تضعیف و شکست هر یک به مثابه رشد و پیروزی طرف مقابل است. بدین ترتیب، روشن است که چنین درگیری و تقابلی آزمایشی است دائمی و لحظه‌ای غفلت ممکن است پیامدهای منفی بی‌ار آورد. به تعبیر دیگر، اندک سکون و جمود یا سستی و رکود اسارتها و ذلت‌هایی را در پی خواهد داشت. با توجه به اینکه «فعل دفاع» در طول تاریخ همواره در جریان است می‌توان آن را به مراحل و اجزایی تقسیم کرد.

مفاهیمی را که در زمینه مراحل دفاع از قرآن کریم مستفاد می‌گردند، می‌توان در آیات متعددی یافت. برخی از آن آیات بشرح ذیل اند:

۱. استاد مصباح یزدی: «آموزش فلسفه» سازمان تبلیغات اسلامی، جلد ۲، ص ۲۷۶.

۲. آیه ۱۰۱، جوادی آملی: «مبدأ و معاد» انتشارات الزهراء، (مقاله هشتم، برهان حرکت) ص ۱۶۹.

۳. أَحْسِبِ النَّاسَ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ. سوره عنکبوت، آیه ۲.

«بِرَاءةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ». - قرآن کریم - سوره توبه (۹) - آیه ۱. خداوند و رسولش از مشرکانی که عهدشان را شکستند بیزار می‌جویند. «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لِاتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُمْ» - قرآن کریم سوره انفال (۸) - آیه ۶۰ هر چه در توان و امکان دارید خود را برای نبرد و پیکار آماده سازید بطوریکه دشمن پیدا و ناپیدای خدا و خلق را رعب و ترس فراگیرد.

مراحلی را که در آیات شریفه در امر دفاع بدان اشاره شده است، در دو گروه کلی تقسیم می‌شود:

- مرحله اول: اعلان براءت

- مرحله دوم: کسب آمادگی و توان، اتمام حجت و تهدید و ارعاب، انجام عملیات رزمی با انواع تاکتیک‌ها از قبیل: کمین، محاصره، جنگ و ...

در پیام‌های امام راحل نیز مطالبی در این رابطه دیده می‌شود. از جمله:

- اعلان براءت مرحله اول مبارزه و ادامه آن مراحل دیگر است که وظیفه مسلمین است که در هر عصر و زمانی جلوه‌ها، شیوه‌ها و برنامه‌های مناسب خود را می‌طلبند.^(۱)

- مسلمانان باید همه امکانات و وسائل لازم برای مقابله جدی و دفاع از ارزشهای الهی، منافع مسلمین برخیزند و صفوف مبارزه و دفاع مقدس خویش را محکم و مستحکم نمایند.^(۲)

حضرت امام (ره)، اعلام براءت، اراده و تصمیم راجزه نخستین مراحل دفاع و مبارزه نامیده، بر آمادگی، تجهیز و رشد استعدادها و توان‌ها، تجدید میثاق و تمرین توصیه اکید فرموده‌اند. مرحله دوم دفاع نیز در ادامه مرحله نخست، مبارزه مسلحانه و نبرد اعتقادی و بدون مرز با کفر و شرک است.^(۳)

بنابراین، با توجه به مطالب یاد شده می‌توان گفت که فعل دفاع به دو مرحله آمادگی دفاعی و عملیات دفاعی تقسیم می‌شود.

ج - دفاع شونده

نخستین سئوالی که در این بخش مطرح می شود در مورد ماهیت امر دفاع است و در واقع به بررسی اینکه موضوع دفاع چیست و از چه چیز دفاع می شود؟

«ظهور فطرت کمال خواهی انسان در عالم هستی، حرکت در جهت رشد و گسترش دامنه حاکمیت است و مقابله با عوامل محدود کننده آن، امری ضروری است. این توسعه جویی و تعالی طلبی، به قالب در نمی گنجد و انسان تا آنجا که قدرت و امکان دارد موانع را از پیش پا برمی دارد و برگستره حاکمیت و اختیار خویش می افزاید.»^(۱)

کفر و ایمان، به مثابه دو نیروی متضاد در مجموعه جهان هستی، هر کدام در تکاپوی گسترش حیظه خود تضعیف و اسقاط حیات دیگری هستند. هدف کفر برکندن ریشه ایمان است. استقرار و توسعه ایمان، جز بانابودی و تضعیف کفر محقق نمی شود. آنچه در موضوع دفاع عمومیت دارد و اکثر فقها نیز بدان توجه نموده اند، در این چهار مقوله گنجانده شده است:

- دفاع از نفس (جان)

- دفاع از عرض و ناموس

- دفاع از مال

- دفاع از حریم حدود و ثغور

مشروعیت دفاع از نفس در مقابل مهاجم از قطعیات و ضروریات فقه اسلام است. شیخ طوسی در کتاب «الخلافا» در این باره می گوید:

«ویجب علیه ان یدفع عن نفسه اذا طلب قتله ولا یجوز ان سیتسلم مع القدره علی الدفع»^(۲)

در ارزش معنوی دفاع از نفس، همین بس که کشته شدن در این راه اجر و ثواب شهید دارد، چنان که حضرت رسول اکرم (ص) فرموده اند: «من قتل دون مظلومه فهو شهید»^(۳)

و نیز دفاع از عرض و ناموس هم همانند دفاع از نفس جایز و واجب است. چنانچه

۲. کتاب الخلافا: ج ۲، ص ۴۳۱، مسئله ۱۶.

۱. پیام فریاد برائت - ۱۳۶۶.

۳. وسائل الشیعه: ج ۱۱، ص ۱۲.

علامه حلی (ره) دفاع از مال و ناموس را بر بانوان نیز واجب می‌داند^(۱) به گزارش شرایع الهی، هرکس که در راه دفاع از مال خود کشته شود به جمع شهدا پیوسته است.

حضرت رسول می‌فرماید: «من قتل دون ماله فهو بمنزله الشهيد»^(۲).

دفاع از حریم حق مسلم هر انسان آزاده‌ای است همانند دفاع از نفس، زیرا دفاع از نفس ایجاب می‌کند که انسان از حریم خویش دفاع کند.

از حضرت امیر المومنین علی (ع) منقول است که فرمود: «ان الله لیمقت العبدید خل علیه فی بینه فلا یقاتل»^(۳) یعنی خداوند بر آن بنده‌ای که بی اجازه به خانه‌اش در آید و او دست روی دست بگذارد، خشم می‌کند.

برخی از آنچه را که در کتب فقهی و در زمینه دفاع آمده است می‌توان به شرح ذیل جمع بندی نمود:

- دفع خطر از بلاد اسلامی و حوزه اسلام به سبب هجوم کفار و دشمنان اسلام «هرگاه کفار اراده هجوم به بلاد اسلامی را داشته باشند به طوری که اجتماع اسلام در معرض خطر قرار گیرد، دفاع بر همه واجب است»^(۴)

- دفع و بیرون راندن کفار از بلاد اسلامی. «در صورتی که کفار بر بلاد اسلامی مسلط شده باشند دفاع بر همه مسلمین چه ساکنین آن بلاد و چه بلاد دیگر واجب است»^(۵)

- دفاع به خاطر جلوگیری از گسترش استیلای کفار. در صورتی که گسترش سلطه و توسعه استیلای کفار بر بلاد اسلامی مورد خوف قرار گیرد، دفاع واجب است^(۶)

- دفاع به خاطر دفع خطر از طایفه‌ای از مسلمین یا کشورهای اسلامی «در صورتی که یکی از دول یا طایفه‌ای که از مسلمین مورد هجوم کفار قرار گیرد، دفاع بر همه مسلمین و دولت‌های اسلامی واجب می‌شود»^(۷)

- دفاع به خاطر حفظ جامعه اسلامی از تباهی. «هرگاه در جامعه اسلامی حیثیت و عرض مسلمین به طور مستقیم یا غیر مستقیم در

۱. تحیر الاحکام - ص ۲۲۵ - ۲۳۴.

۲. وسائل الشیعه: جلد ۱۱، ص ۹۱.

۳. کشف الغطاء، ص ۳۸۱.

۴. کشف الغطاء، ص ۳۸۱.

۵. تحریر الوسیله: ج ۱، ص ۴۶۵.

۶. تحریر الوسیله ج ۱ - ص ۴۶۶ و کشف الغطاء، ص ۳۸۱.

۳. وسائل الشیعه: جلد ۱۱، ص ۹۱.

۵. کشف الغطاء، ص ۳۸۱.

۷. تحریر الوسیله ج ۱ - ص ۴۶۶ و کشف الغطاء، ص ۳۸۱.

- معرض خطر قرار گیرد، دفاع واجب است.^(۱)
- دفاع به خاطر تجاوز طایفه‌ای از مسلمین بر طایفه‌ای دیگر.
- «هرگاه طایفه‌ای یا کشوری از کشورهای مسلمین بر طایفه دیگر به ناحق هجوم و تجاوز کنند، دفاع و لو به کشته شدن طایفه ستمکار منجر شود، واجب است.»
- دفاع به خاطر جلوگیری از خروج بر امام مسلمین و براندازی حکومت.
- «در صورتی که جمعیتی یا کشوری به منظور براندازی حکومت هجوم کنند، دفاع از حکومت اسلامی واجب است.»^(۲)
- دفاع به خاطر حفظ دین از انحراف و عمل نکردن به حدود الهی.
- «هرگاه دین خدا در معرض خطر و هن و ضعف و انحراف قرار گیرد، دفاع از آن به هر شکلی که میسر باشد واجب است.»^(۳)
- دفاع به خاطر دفع فتنه و فساد^(۴)
- بررسی کتب فقهی نشان می‌دهد که احکام مورد بحث عناوینی کلی بوده، عمدتاً به ابعاد فردی موضوع پرداخته‌اند. لذا، توجه به ابعاد حکومتی و اجتماعی، چندان بچشم نمی‌خورد. با توجه به اینکه امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی بوده و جنبه‌های مربوط به حکومت و نیز ابعاد اجتماعی را دقیقاً مورد توجه قرار داده‌اند. از اینرو برای توضیح بیشتر مطلب فراهایی از دیدگاههای ایشان را نقل می‌کنیم:
- حفظ نظام جمهوری اسلامی بر همه مسلمانان واجب عینی است.^(۵)
- برای همه تکلیف است که این جمهوری اسلامی را تا آخر حفظ کنند^(۶)
- از اهم فرایض است حفظ اسلام، یعنی حفظ اسلام از حفظ احکام بالاتر است^(۷)
- ما از جانب خدای تعالی مامور حفظ ممالک اسلامی و استقلال آنها هستیم.^(۸)
- دفاع از اسلام و کشور اسلامی امری است که ... بر تمام قشرها و گروه‌ها واجب

۲. نهج البلاغه: خطبه ۱۷۲.

۱. پیشین

۳. تحریر الوسیله، ج ۱، بخش دفاع.

۴. قرآن کریم - سوره بقره (۳) - آیه ۱۹۳ - سوره انفال (۴۰) - آیه ۳۹.

۶. پیشین - ۶۵/۳/۲۰.

۵. امام خمینی (ره) - ۶۴/۱۱/۲۳.

۸. پیشین ۶۵/۴/۲۹.

۷. پیشین ۶۵/۴/۲۹.

است^(۱)

- واجب است بر هر انسانی دفاع از خود، دفاع از کشور خود و دفاع از دین خود.^(۲)
- در قانون اساسی نیز به موضوع تشکیلات مربوط به دفاع توجه جدی شده است:
- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که در نخستین روزهای پیروزی این انقلاب تشکیل شد، برای ادامه نقش خود در نگهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن پابرجا می ماند^(۳)
- بر اساس قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران، اهداف نظامی عبارتند از:
  - حفظ استقلال، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران.
  - حفظ منابع ملی جمهوری اسلامی ایران خارج از قلمرو کشور، در: دریای خزر، خلیج فارس، دریای عمان، رودخانه‌ها و معادن.
  - یاری به ملل مسلمان یا مستضعف غیر معارض با اسلام در جهت دفاع از سرزمین‌های مورد تهدید یا اشغال نیروهای متجاوز در صورت درخواست ملل مزبور.^(۴)

تئوری

بر اساس آنچه که گذشت، نظریه، می تواند در یک بعد روشنگر مطلوب‌ها و آرمان‌ها بوده و «وضعیت مطلوب» را توصیف کند و با توجه به اینکه تئوری، مبنای تعریف شاخص، مدل سازی و دسته بندی است، قابلیت و توان توصیف وضعیت موجود، و مناسب و کیفیت انتقال را نیز دارد. بنابراین، نظریه، بر اساس پیش فرض‌هایی که از معارف و مبانی برگزیده می‌شوند، بنامی شود.

بطور خلاصه، سه رکن: فاعل، فعل و مفعول دفاع به عنوان پیش فرض، مطرح شد و مفاهیم آنها با استفاده از منابع مکتبی ذکر گردید. ذیلاً، نظریه دفاع بر اساس پیش فرضهای مطرح شده، ارائه می‌گردد:

هریک از پیش فرض‌های طرح شده طیفی دارند که از حد پایین (حداقل) شروع شده تا حد بالا (نهایت) ادامه می‌یابند. انسانها در حیات فردی و اجتماعی خویش

۲. پیشین ۶۰/۹/۱۱.

۱. پیشین ۵۸/۱۲/۱.

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: اصل ۱۵۰.

۴. قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران: ماده ۵.

وظیفه دارند هر لحظه نسبت به آنچه مطلوب است نزدیک شده و از آنچه نامطلوب است دور گردند. بنابراین، چنانچه دامنه تغییر موضوعات پیش فرض‌ها تبیین شده، بر آیند کلی آن به طرف مطلوب و به صورت نظریه ارائه شوند، ضمن تبیین استراتژی دفاعی نظام، در مرحله توصیف عینیت و برنامه ریزی رفتار عینی نیز از آن بهره جویی خواهد شد.

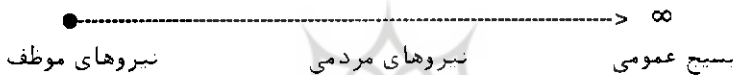
در اولین پیش فرض، مدافعان، در دو دسته کلی موظف و داوطلب تقسیم بندی شدند، بطوری که هر کدام نیز به گروهی جزئی تری نیز منقسم می‌شوند. رشد کمی و کیفی مدافعان از جمله نکات مهمی است که مورد توجه قرار می‌گیرد. برای مثال: دیدگاه امام را حل، در جهت تشکیل ارتش بیست میلیونی نکته قابل توجهی است. ایشان می‌فرمایند «مملکتی که ۲۰ میلیون جوان دارد باید ۲۰ میلیون تفنگدار داشته باشد».

تعمق در دیدگاه فوق، پیام اصلی این فرمان را که آمادگی کل امت در زمینه‌های دفاعی و رزمی از طریق آموزش‌های لازم و سازماندهی در تشکیلات مناسب است روشن می‌سازد. علاوه بر ظاهر کلام که اشاره به کمیت است، محتوای آن نیز که آموزش و سازمان دهی است، نیز باید مورد توجه قرار گیرد.

با استفاده از آیاتی که ذکر شد می‌توان دریافت که ایستادگی در مقابل تهاجم، حقی است مشروع که از طرق گوناگون از جمله «بسیج عمومی» و حتی آمادگی مستمر در زمان صلح می‌توان از آن یاد کرد. آمادگی و بسیج عمومی برای دفاع صورت نظامی یا اشکال دیگر، بر پایه ایمان به خدا، اعتقاد به شریعت او و تقید به نظم ارزشی مکتب قوام می‌یابد. به طوری که «تدارک نیرو همانا برای دفاع از حقوق جامعه اسلامی و منافع حیاتی آن صورت می‌گیرد»^(۱)

آنچه که در آیات جهادی قرآن بیشتر جلب نظر می‌کند، این است که فراخوانی مسلمانان برای دفاع شامل فرماندهان نظامی نهادها و سازمانهای سیاسی، نظامی و فرهنگی است، که تمامی امکانات و نیروهای ملت را در برمی‌گیرد، به گونه‌ای که به

صورت بسیجی همگانی برای آفرینش نیروهای بازدارنده و پیروزی آفرین در آید. و این امر با استفاده از تمام نیروهای موجود در عرصه فردی و اجتماعی، برای دفاع از رسالت اسلامی و اطاعت کامل از تکلیف واجب خویش میسر است. چنانکه حضرت امام (ره) فرموده‌اند: «در تجهیز کلیه آحاد و افراد این کشور بر اساس فرمول خاص همه جانبه و تارسیدن به تشکل واقعی و حقیقی ارتش ۲۰ میلیونی باید کوشش نمود.»^(۱) بر اساس بحث فوق می‌توان به این نظر رسید که تحقق بسیج عمومی در استراتژی دفاعی اسلام مورد نظر است که در نمودار زیر قابل طرح است.

مراحل دفاع:

در بحث پیش فرض‌های دفاع، با استفاده از آیات شریفه قرآن مجید و فرموده‌های حضرت امام، دفاع به عنوان امری دایمی یاد شده که در گذر از مراحل مختلف، به صورت فرایندی تحقق می‌یابد و دو بخش عمده آن، آمادگی دفاعی و عملیات دفاعی می‌باشند.

در مرحله اول که از آن به «آمادگی و دفاع» تعبیر شد، با توجه به استراتژی کلی حرکت، فعالیت‌های برنامه ریزی، طراحی و زمان بندی فعالیت‌ها جهت ایجاد آمادگی از قبیل: جذب، آموزش، سازمان دهی، فراخوانی برای مانور و تمرین و تشکل نیروها در تمامی ابعاد مورد توجه است. این اقدامات زمینه ساز تحقق عینی «واعدو الهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل...» است. بدین ترتیب پایه‌های کوبیدن دشمنان خدا و مسلمین که قرآن با عنوان «ارهاب» یاد می‌کند، پی ریزی می‌شود.

(ترهبون به عدو الله و عدوکم)

حضرت امام (ره) می‌فرمایند: «ما باید مهیا باشیم، مهیا شدن یکی این است که با قوای لشکری باید مهیا شویم. چنانچه قرآن کریم دستور داده است و مهیا شدن ما یک طوری باشد که با این مهیا شدن بترسند، آنان که خیال (حمله) دارند، بترسند از قوه

شما»^(۱)

بر اساس نص صریح قرآن کریم و آنچه که از بیانات و فرمان‌های مؤکد حضرت امام (ره) دریافت می‌شود، مملکت اسلامی باید علاوه بر یک نظام دفاعی، به مدرن‌ترین جنگ افزارها و تشکیلات و قوی‌ترین و کارآمدترین نیروها مجهز باشد. برای تحقق این امر، حکومت بایستی برای ایجاد آمادگی برنامه ریزی لازم را انجام دهد، زیرا تعداد نیرو و میزان تجهیزات و نوع سازمان دهی و تشکیلات - همانطور که از قرآن کریم و بیان حضرت امام (ره) استفاده می‌شود - هراس افکندن دردل دشمنان و بیگانگان است. به طوری که این هراس، بعنوان یک قدرت باز دارنده، مانع از تحرک و تعدی دشمنان اسلام شده، هم چنین زمینه را برای اعتلای کلمه الله و گسترش نفوذ اسلام در جهان فراهم کند.

بدین ترتیب این مرحله از فعل دفاع که امری مستمر است، مشتمل بر کلیه تلاشهایی است که در بستر زمان و مکان و نیز در چار چوب هدف‌های تعیین شده، حول استراتژی کلی، به منظور رسیدن به وضعیت مطلوب صورت می‌گیرد. این اقدامات شامل فعالیت‌هایی از قبیل: جذب، سازمان‌دهی، آموزش، فراخوانی و... می‌باشد، که بازمان بندی‌های معین، هدف‌ها و نتایج مشخص انجام می‌شود. در مجموع، این مرحله ناظر بر فعالیت‌هایی است که برای شناسایی وضع موجود و توصیف وضعیت‌های نسبی و هم چنین انتخاب مسیرهای حرکت از موجود به مناسب انجام می‌گیرد. و نتیجه آن به صورت کلی در «آمادگی دفاعی» متجلی می‌گردد. دومین مرحله فعل دفاع، در واقع تحقق عملیات دفاعی است و این زمانی است که هجومی علیه اسلام و مسلمین صورت گرفته، یا آنها را در معرض تهدید قرار دهد. در نتیجه با توجه به استراتژی کلی حرکت، سیاست‌های تعیین شده، برنامه ریزی‌ها و آمادگی ایجاد شده، هرگاه فرمان عملیات صادر شود، همه نیروها با هدفی واحد، با انسجام و آمادگی کامل وارد عملیات شده و به عنوان ادای تکلیف به عملیات دفاعی می‌پردازند. بنابراین می‌توان برای تبیین مراحل «فعل دفاع» طیفی را ترسیم کرد که

ابتدای آن «تنظیم امور و ایجاد آمادگی» است و مرحله دوم (نهایی) نیز «عملیات دفاعی» است. از آن جا که درگیری و تعارض بین حق و باطل همواره ادامه داشته و خواهد داشت، بنابراین همیشه و در همه حال مومنین در یکی از مراحل دفاع بوده، مکلف به ادای تکلیف و حرکت به سوی تحقق آیه شریفه «حتی لا تکون فتنه» هستند.

در بحث مربوط به (دفاع شونده) اشاره شد که دفاع از نظام جمهوری اسلامی، دفاع از ملت‌های مسلمان و دفاع از ملت‌های مستضعف، از جمله موارد دفاع است.^(۱) که حدود، ثغور، نفوس، ناموس، اموال و ... از ابعاد آن هستند و در هر یک از عناوین صادق‌اند. لازم بذکر است که بر اساس شرع و عقل دفاع از نظام جمهوری اسلامی بر عناوین دیگر تقدم و اولویت داشته، حفظ ام القری اسلامی به هر نحو ممکن از ضروریات دفاع است. بنابراین، سایر عناوین دفاع، موقوف به حفظ نظام است. برای مثال، دفاع از ملل مسلمان زمانی تحقق می‌یابد که نظام جمهوری اسلامی پایرجا باشد. طبیعی است که در درون نظامات و جوامع ملل مسلمان نیز تقدم و تاخرهایی مطرح است بطوریکه در دفاع عینی، دفاع از همه مسلمانان یکباره مورد تکفل قرار نمی‌گیرد. بلکه با توجه به توان و استطاعت انجام، تکلیف می‌شود و در نهایت، با گسترش دامنه حاکمیت، قدرت و استطاعت، تکلیف دفاع از مستضعفان جهان نیز عملی می‌گردد و آنگاه می‌توان به طور عملی وارد صحنه‌های دفاع و کارزار شد. پر واضح است که دفاع سیاسی، فرهنگی و اقتصادی نیز مراتبی از دفاع هستند. در برخی موارد با توجه به استطاعت در امر دفاع اقدام لازم صورت می‌گیرد. بطوری که در بسیاری از موارد، دفاع از حقوق مسلمانان و مستضعفان جهان از سوی جمهوری اسلامی ایران انجام گرفته است. اما دفاع نظامی که محور عمده بحث این نوشتار است، نیازمند حاکمیت و قدرت بیشتری است. بنابراین در زمینه «دفاع شونده» می‌توان طیفی را ترسیم کرد که ابتدای

آن «دفاع از نظام جمهوری اسلامی» است و سپس «دفاع مسلمان» و سرانجام «دفاع از مستضعفین عالم»، می‌باشد. بر آیند نهایی این نظریه همان طور که در پیش فرض‌های طرح شده نیز روشن گردید، تحقق آیه شریفه «حتی لا تکون فتنه» است، که غایت حرکت دفاعی نظام اسلامی است. در قالب این نظریه، رفع فتنه از عالم در همه زمان‌ها و مکان‌ها ضروری است.

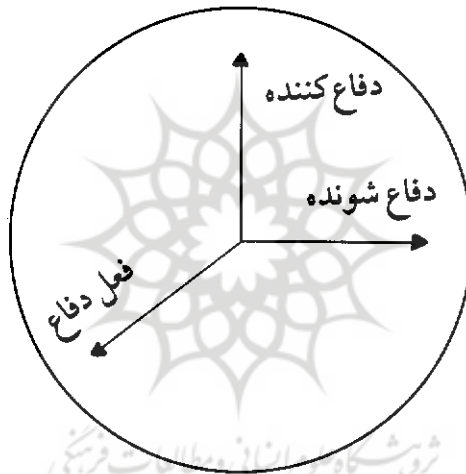
دفاع از مستضعفین   دفاع از مسلمان   دفاع از نظام جمهوری اسلامی ایران

امام خمینی (ره) در فرمایشات خویش اشاره مبسوط و ظریفی بدین مطلب داشته، غایت امر دفاع را چنین تبیین فرموده‌اند: «قرآن می‌فرماید: وقاتلوهم حتی لا تکون فتنه همه بشر را دعوت می‌کند به مقابله برای رفع فتنه، یعنی جنگ جنگ تا رفع فتنه در عالم. این غیر از آن است که ما می‌گوییم، ما یک جزء کوچکش را گرفتیم، ... قرآن می‌گوید: جنگ جنگ تا رفع فتنه از عالم. یعنی کسانی که تبعیت از قرآن می‌کنند در نظر داشته باشند که باید تا آنجائی که قدرت دارند، به نبردشان ادامه بدهند، تا این که فتنه از عالم برداشته شود... اگر امروز ما جنگ می‌کنیم و جوان‌های ما می‌گویند: جنگ جنگ تا پیروزی، این طور نیست که این‌ها یک امری بر خلاف قرآن می‌گویند، این ذره‌ای است یک شمه‌ای است از آن که قرآن می‌گوید. این که قرآن می‌گوید بیشتر از این حرف‌ها است. این که ما می‌گوییم به اندازه حدود خودمان می‌گوییم، ... در این محیط ناقص می‌گوییم که جنگ جنگ تا پیروزی، خدای تبارک و تعالی چون نظرش به اول و آخر است تا نظر دارد می‌گوید: که جنگ جنگ تا رفع فتنه.

غایت رفع فتنه است یعنی اگر ما پیروز هم بشویم، باز کمی از فتنه راکم کرده‌ایم. اگر ما به جای دیگر هم پیروز بشویم، باز یک جای کمی پیروزی حاصل شده است. اگر همه دنیا را فرض کنید که جنگ بکنیم و پیروز بشویم، باز همان دنیای عصر خودمان را پیروزی درست کرده‌ایم، قرآن این را نمی‌گوید، قرآن می‌گوید: جنگ تا رفع باید رفع فتنه از عالم بشود».

جمع بندی و نتیجه گیری:

با توجه به آنچه که گذشت در تحقق حرکت، وجود سه رکن: فاعل و فعل و مفعول ضروری است. لذا در این جا نیز سه رکن: ۱- دفاع کننده ۲- فعل دفاع ۳- دفاع شونده به عنوان پیش فرض های نظریه دفاعی طرح شده است. با ملاحظه این سه رکن و از برآیند کلی ارتباط طیف های مورد نظر در جهت مطلوب مفهوم اصول و مبانی استراتژی دفاعی «تئوری دفاع» آشکار می شود.

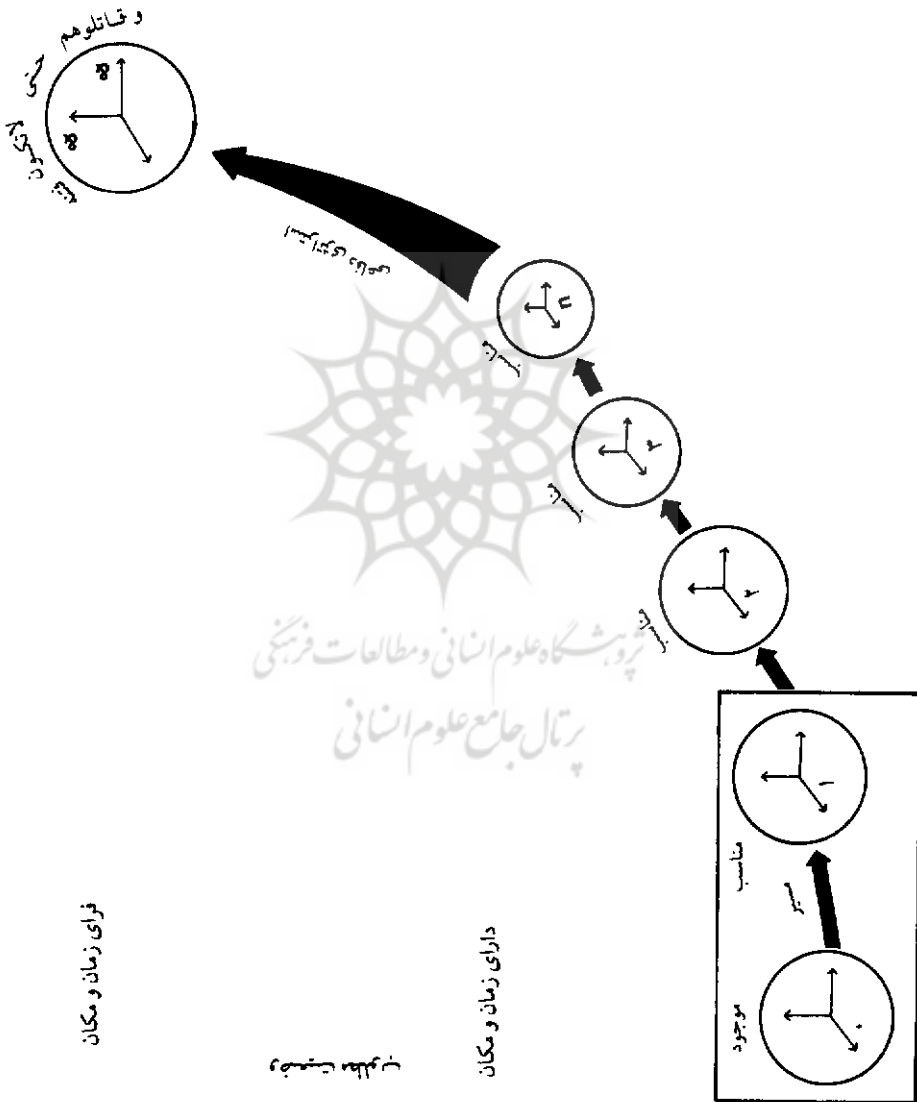

نمودار شماه ۳

این دیدگاه تمامی خصائص و قابلیت های تئوری را در بر دارد. زیرا نوعی دیدگاه مطلوب، آرمانی و فرای زمان و مکان است. و نیز مبتنی بر پیش فرض های بدست آمده از مبانی و معارف مکتبی است. همچنین بیانگر روابط و طیف هایی است که می توان براساس آن به تبیین استراتژی کلی دفاع پرداخت. این دیدگاه همچنین قابلیت و توان مدل سازی و نیز امکان ورود به حوزه زمان و مکان را می دهد. بطوری که تبیین سیاست و شناسایی وضعیت موجود، توصیف وضعیت مناسب و طراحی کیفیت انتقال از وضعیت موجود به وضعیت مناسب را در بستر زمان و مکان امکان پذیر می سازد. در نهایت فعالیت های دفاعی در قالب مدلی واحد طراحی و اجرا می شوند. بنابراین

آثاری هماهنگ با وضعیت مطلوب ظهور می‌یابد و حاصل، به صورت نیل و تقرب به مطلوب متجلی می‌شود. بنابراین آنچه گذشته، می‌توان مبانی و اصول استراتژی دفاعی (تئوری دفاعی) را به اشکال ذیل بصورت نمودار کلی ارائه نمود:

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی